

Les cater sajuns dla Černia

Proieziun de fotografies de Luciano Gaudenzió, Gabriele Bano y Paolo Da Pozzo, trèi di mius fotografers de natöra dla Talia

Fotografia - Le Fotoclub Val Badia organisèia por la jöbia, ai 13 d'otober 2011, dales 20.30 tl salf dl Istitut Ladin a San Martin, na proieziun de fotografies de natöra y ambiènc dla Černia fates y presentades da trèi di mius fotografers de natöra dla Talia. Al é dessigü na buna ocasiun por odèi retracé demorvèia y por imparè da conèscè un di plü bi raiuns naturai dla Talia dl nord. Černia (tal. Carnia), Carniola, Carso, Čiarinzia (tal. Carinzia), Caravanche ... „Kar“ ó te süa raisc indoeuropea dl crëp, pera, y ten significat plü ampl inè munt. N monn dü, primordial, che la porsona é ma stada buna de adatè y trasformè en pert y dessigü nia por dagnora.

Y sön chisc crëps, che é gnüs fora dl ozeann y s'à spo spostè a nord, chisc banc de corai y de concores fossilisades che é comparis fora dl'ega cun sües formes bizares - pizes, tors y crestes - s'àl depositè detricé te n témp che à doré miliuns d'agn, deperpo che baters, barbüces y d'atri microorganisms impastà la téra. Le rest é gnü fat dala biogeografia.

Natöra demorvèia tl Friul

La Černia é la pert nord ozidental dl Friul, la pert da munt dl Tagliamento, un di püç rüs alpíns europeics che à mantignü sües carateristiches originares. A vest él n ater gran rü, le Piave, che delimitèia le raiun, deperpo che le confin a ost né nia defini tan avisa. Defat va les Alpes dla Černia inant sóla pert orografica dèrta dl Fella - le majer rü che rogor ite tl Tagliamento, passa ia le spartimènt

dl'ega danubian a Camporosso, olache l'ega va ite tl gran bacin danubian cun le sistem Gail - Drava - Donau (y Sava - Donau) che se röia tl Mer Fosc - y se lièia tla morona dles Caravanches che röia ia čina tla planöra dla Panonia.

La Černia é sciöche döt le Friul Venezia Giulia n punt d'incuntada dles gran regiuns biogeografiches: la Panonia, l'Ecoregiun Dinarica, i Balcans, le Mediterant, le Norich. N'incrujada de biodiversités. Te čhèsta regiuun čiafon oramai dotes les sorts de tiers y de plantes europeiches y laprò n gròm de endemič y relié dles daciaziuns. Al é inè n punt d'incuntada por les migraziuns di vici: al é l'ultima pert dl raiun mediterann devers di posé de reproduziun y la prüma olach ai po stè a passè fora l'invern.

Čhèsta etimologia che se referèsc ala pera dóra, sciöch'an vèiga, podess somié reductif por n raiun che pta na infinité de sugestions, de picü microcosms y orizonc ampli. Mo sc'i tolun la pera sciöche metafora, dalò devènta la Černia essènza de na natöra dóra, sinziera, nia čiamò stramudada, y činamai magica.

Impresciun de čhèsta tera

(...) „Al me paró sciöche sce n gigant, n d' pagan cun plü co diesc dèisc, ó dl, cun čènt grifes, ess a n témp modelè la contrada, drucan cun tan na gran forza la man, te n moment ludich, de sènn o de destraziun, t'arjila morjela o tl saurun mol, ch'al à sborlé sö le funz de pera sot ite sö cuntra le cil.

La merscia de süa palma dla man

Inè les Dolomites dl Friul fej pert dl patrimone d'umanité. (Foto: Gabriele Bano)

é devèntada na planöra cun coi basc, cun incèna n mez cèrtl de munts. Les valades se dauři te čhèl medemo moment dla creaziun, devèntan plü strèntes y plü sotes man man che ares rovà iteissò danter les munts. (...) Les aündles, o les grifes, s'à destrat cuntra nord čina sö pormež ales munts, čhè massa dóra che stó sö sciöche l'ur iregolar de n friun, na cresta de nona de n mer moscedè sö. Plü a vest à la man dl gigant, o dl maester, lascè n'atra merscia. Al po ester ch'al ti ais dè n stlaf ala Tera, che é ségn le post olach'i viun, cun i dèic óc por caje cuntra süd y le Mer Adriaticch. Les grifes o les aündles dl gigant o dl Signur à rafè sö le funz sciöche n èrpesc, che à dauři sö les sùc por le Tagliamento, n rü lersch y ramifiché, che röia avisa porchél tl mer tres n gròm de de mëndri rüs (...) Insció descrì le scritur svedesc Eyvind Johnson, che à čiafè le pest Nobel por la leteratöra dl 1974, čhèsc raiun da crëp y tan rich de belèzes sublimes, diretamentèr formè dal Creatur, te un de sù romans storic. Te so test descrì la poesia la natöra dèr avisa, ara la „fotografèia“.

Tera de sugestions y emeziuns

La Černia, rica de biodiversité, é inèc rica de sugestions y emeziuns, ch'an sènt da jì do trus y do les crestes, da passè ia les valades y jì do i rüs, ascutan sons y tiran ite profums y umors, descorton sfumatores y „pian“ les löms. Te degun ater post, sciöche te čhèsc monn danter les Alpes y l'Adria, devènta la fotografia n meso por „scri cun la lóm“.

Le cil, canch'al é bel tler, à gonot niores ch'al pé čh'ares s'armonisèies perfetamentèr cun i profii dles munts y di bosc y canche ares é čiarades y destènn fora na cutra grija sura les pizes, ne sparèsc i corusc nia, mo ai va adòm zènza soluziun de continuité te mile sfumatores, sguman les ambries definides avisa y mostran na natöra dales mile fassètes. A chi che é apascionà de natöra, y čiamò de plü a chi che fej ion jò natöra, i pita la Černia le playèi dla descorida y la

dimenjiun, d'exploraziun. Chisc bosc y čhèstes munts mèt ala proa ostes capacités da fà jò y osta competènza de biologs, y laprò inèc čiamò osta preparaziun fisica. An mèss se concuisté vigni singola fotografia, descori vigni incadratöra, savèi da odèi y orèi odèi.

Pert dl patrimone UNESCO

Al né nia n caje che avisa les Dolomites dl Friul, che stluj ite le raiun a süd-vest y completèia la Černia, sides inèc gnüdes nominades sciöche pert dl „Patrimone d'umanité“.

I podèis incuntè n gròm de sorts de tiers. Inèc les laürs, indò gnüdes adalersch dala Slovenia, passan tres la val dl Gail y s'à lascè jò ti bosc dla Černia. Ara se trata dantadòt de mandì jogh che chir raiuns nü, lascian i bosc dla Slovenia, olache la cuantité de laürs é demorvèia, mo che va spo indò derevers a chiri les mandles, canch'al mèt man la sajun dla reproduziun.

Tla Černia é inèc gnü fat les prümes fotografies che é gnüdes fates tla Talia dl lustrel (Lynx lynx), scebègn ch'al é gnü adore n aparat da fà jò colliè a n sistem a rais infracöci, tres chél ch'al é inèc gnü fat jò n enoch (Nyctereutes procyonoides). Inèc chilò se tratera

dl pröm ejemplar che é gnü fat jò tla Talia. Sc'an à fortüna incuntun val' iade le lü, che röia inèc adalersch dala Slovenia. Cerf, rehli, porci salvari, stambèc y čiamur é plitosc numerusc y é les predes naturales di carnivors che vir te čhèsc raiun. Danter chisc pòn inèc nominé le iat salvare y de tröpes sorts dla familia di medri. Danter i vici pòn nominé variöi y valtus - le grifun fej inèc coa chilò y an à bele odü plü gonot le gipet (Gypaetus barbatus) y le variöl ros (Aegypius monachus) - y n gròm de sorts de vici da rapina, mo inèc ia da crotun, galedri, iarines blančes, corfs imperiai y agaciuns, fej pert dla fauna dla Černia. La flora che vègn dant é sciöche n'enziclopedia alaleria. La Černia é indò n mosaich armonich de ambiènc naturai: Alpes basses, mo cun na latitudina alta, che presentèia te püç milesc metri na variabilitè straordinaria, inèc de cuntrades. Bosc spèsc y maestusc de faghèrs, de peciós, plomac de lisöra, pra straordinario cun n gròm de sorts de orchidees. La Černia ne pòn nia ma descrì cun parores, an mèss la explore y la descori, cun n edl acort, l'apparat da fà jò impjë, y n spirit sensibl... y sambègn inèc cun n pèr de bunes iames.

Por le Fotoclub Val Badia
Werner Pescosta

CIOŠA
AL PLAN DE MAREO
RESTAURANTE

Steak house fusion vegetariano wine bar cocktail

Un daver döl l'allonn de vèndres, sabeda y domènia
Telefonada por prenotaziuns
d'en past spèzial al numer: 0474 501701

Le sorèdl depènj la contrada cun corusc demorvèia. (Foto: Paolo Da Pozzo)